

Uloga nade u ekonomiji

„Nada ne proizlazi iz kalkuliranja da li dobre vijesti prevladavaju nad lošima.

Ona je odabir poduzimanja akcije.“

Anna Lappe, američka spisateljica

*„Ne kviri ono što imaš želeći ono što nemaš,
već se sjeti da to što sada imaš je nekad bilo ono čemu si se samo mogao nadati.“*

Epikur, starogrčki filozof

„Najviši oblik nade je savladani očaj.“

Georges Bernanos, francuski pisac

Početkom svake godine donose se grandiozne odluke; poslovne, privatne, pa i državničke. Ljudi se osvrću na prošlu godinu, na povijest, *čvrsto odlučuju da više neće griješiti*, i nadaju se uspjehu. Uz ova privatna nadanja i u vanjskom okruženju – u društvu oko nas – donose se nove odluke. Vladajuća struktura u Hrvatskoj promijenila se; svi neiskvareni nadaju se boljem (samo kvarni drugima žele neuspjeh). Premda smo već dobro zagazili u A.D. 2016., iako je mamurluk novogodišnjeg lumpovanja ishlapio u zaborav, velik dio godine je pred nama. Točnije, ostatak cijeloga života. U hladnu, mrku zemlju pognojenu gorkim iskustvima posijane su nove klice nade.

„Oh, nada! Klice nadice! Doista lijepo i nadasve krasno!“ – kažu neki sarkastično, zajedljivo u sebi misleći: *„...naivčine“*. Da, ideji nadanja često se pridaje ružičast, mekušast, slatunjav sadržaj. Ženama je prikladno nadati se, rekli bi takvi. Te muškarčine ne razumiju da se svo ekonomsko odlučivanje i čitava ekonomska budućnost temelji na nadi (ne u potpunosti, ali djelomično). Kakve veze ekonomija ima s nadom? Ima li uopće nadi mjesta u ekonomiji? O, da.

Još je 1937. godine J. M. Keynes, jedan od najutjecajnijih ekonomista u povijesti, pisao kako ne postoji nikakav znanstveni način za opisivanje ključnih, temeljnih ekonomskih veličina u budućnosti. *„Kolika će biti cijena bakra za dvadeset godina, a kolike kamatne stope? Ne postoji znanstvena osnova na temelju koje bi mogli oblikovati ikakvu vjerojatnost koja bi se dala izračunati. Jednostavno ne znamo“*, piše Keynes. Iz ovoga treba prepoznati ključne elemente poimanja ekonomije (i svijeta, naravno), na temelju kojih većina ekonomista poduzima bilo kakvu ekonomsku aktivnost.

Prvo, budućnost je otvorena, neispisana knjiga. Nepoznata je, i ne postoji neizbježna sudbina koja se nužno mora dogoditi. Može se dogoditi i jedno i drugo, i stotrece. Iz prvoga izvire drugo: čovjek je slobodan. Može činiti što ga je volja. Može investirati i ne investirati. Uzeti manji ili veći kredit, ili uopće ga ne uzeti. Može pojedincima dati otkaze, ili smanjiti svim zaposlenicima plaću, ili zatvoriti firmu. Može oblikovati ekonomski svijet po svojoj volji, onako kako želi. I obratno funkcionira; budući da je čovjek slobodan, može sam ispisati svoju budućnost. Iz prvoga i drugoga proizlazi treće, i ključno: budućnost je najvećim dijelom posljedica naših odluka.

Ako uzme vrlo velik kredit, poduzetnik preuzima rizik prezaduženosti. Ukoliko se promijene tržišne okolnosti neće moći vraćati dugove i završit će u stečaju. Stečaj kao kraj

priče posljedica je poduzetnikove odluke o uzimanju velikog kredita. Jasno, nije sav teret krivice na njemu, postoje i vanjski faktori neuspjeha – tržišne okolnosti, npr. snažan rast tečaja – ali da nije bilo velikog kredita ne bi bilo ni stečaja, a snažan rast tečaja ne bi ga ni okrznuo. Ili, poduzetnik odluči otvoriti novu tvornicu. Proizvodi tvornice požnju velik uspjeh na tržištu, potražnja je golema, dobit također. Uspjeh je posljedica odluke o otvaranju nove tvornice i pozitivnih vanjskih okolnosti, npr. rasta inflacije (uz ostalo). Da nije bilo tvornice ne bi bilo ni potražnje za proizvodima tvornice, a inflacija je „pogurala“ potrošače da troše novac na te proizvode (u inflaciji ljudi brzo troše novac na realnu imovinu kako bi izbjegli gubitak vrijednosti novca). Što je ovdje bitno prepoznati? Posljedice svake ekonomske odluke djelomično ovise o odlukama ekonomista, a djelomično o vanjskim faktorima, odnosno o stvarima izvan njihove domene, o pojavama na koje oni nikako ne mogu utjecati. Oni mogu – i morali bi! – napraviti svu potrebnu poslovnu i financijsku analizu prije poduzimanja posla (podizanja kredita, otvaranja tvornice,...), no postoje brojni faktori (ne)uspjeha koji se mogu samo pasivno promatrati, na koje pojedinac ni na koji način ne može utjecati. „*Jednostavno ne znamo*“, kaže Keynes. Možemo se samo *nadati* da će nam ti faktori ići u korist, a ne na štetu.

Gotovo svaka ekonomska odluka temelji se i na nadi. Budući da ekonomist ne može biti siguran u to što nosi budućnost i koje će dugoročne posljedice njegove poslovne odluke imati, ne preostaje mu ništa drugo nego nadati se dobrome. To ne znači da je on nerazuman, ili da je nerealni optimist: svaki investitor, svaki ekonomist, svaki menadžer koristi razum pri odlučivanju. No razum nikada neće moći obuhvatiti sve ono što je potrebno da bi se donijela ispravna odluka, odluka koja će donijeti dobit. Nemoguće je imati sve potrebne informacije za donošenje odluke; nikada nemamo dovoljno ni vremena ni novaca da bismo prikupili *sve* informacije. Teoretski, čak i kada bismo mogli prikupiti sve postojeće informacije još uvijek nemamo znanje o budućnosti („*jednostavno ne znamo*“). Stoga uvijek postoji element neizvjesnosti. No, neizvjesnost ne sprečava odlučivanje. Odluka se svejedno donosi koristeći istodobno i razum i nadu u dobar, pozitivan ishod. Odluke se često *moraju* donositi, imali mi sve informacije ili ne (i nedonošenje odluke je odlučivanje!).

Moguće je i drugačije konstruirati ekonomski svijet. Možda je sve predodređeno, zapisano negdje u zvijezdama, u talogu kave, u grahu, možda je sudbina neminovna. Ako je tako, čovjek nije slobodan; štogod on učinio dogodit će se ono što se mora dogoditi i tu se ne može ništa. U takvoj konstrukciji čovjek je pasivan promatrač svoga života, igračka u rukama bogova, kozmičke energije, mušičave prirode. Ne može mijenjati ekonomiju, a kamoli upravljati njome. Samim time nema ni odgovornost za ono što čini; čini ono što mora, što mu je sudba unaprijed odredila. Ekonomija konstruirana na navedeni način ne ostavlja nikakav prostor za nadu. Moguće je pristati uz takav svjetonazor i tvrditi da smo svi marionete u nečijim rukama. Ima ih i previše koji tvrde da je svaki pokušaj unaprjeđenja uzaludan. No, to je linija manjeg otpora, jednostavniji, ljeniji put. Lako je reći: „*ništa se tu ne može, tako mora biti*“, ili: „*ništa se ne može promijeniti*“. Najlakše je kukavički se odreći svake odgovornosti za svoje postupke i u startu odustati. Zašto bilo što pokušavati kada postoji mogućnost neuspjeha? Odabir poduzimanja akcije je odabir nade.

Na sreću, povijest pokazuje da – kad želi – čovjek može činiti velika djela, velike iskorake. Velikani ljudske povijesti pokazuju da jedna iskra može pokrenuti požar. Koliko je tek velikana svakodnevice čija mala herojstva nikada neće ući ni u kakve knjige. Ali iskra ne može biti sigurna da će od nje nastati požar. Možda izgori i nestane. Ekonomist ne može biti siguran da će njegove odluke donijeti dobit. Može (i treba) dati sve što je u njegovoj moći, a nakon toga može se samo nadati. Iako, sasvim je moguće živjeti i u beznađu, ali taj put vodi u

tmurnu pasivnost, u depresiju, a u krajnjem slučaju u samoubojstvo (premda se i u mnogim pokušajima samoubojstva krije nada – nada da pokušaj suicida neće uspjeti, i da će očajnik na taj krajnji način privući pozornost svijeta na svoje probleme). No, to je u suprotnosti s ljudskom prirodom; i nevjernici vjeruju da je autodestrukcija protuprirodna. Temeljna ljudska težnja nije ubiti se, već opstati. A za opstanak je nužna nada.

Nada = optimizam + realnost

Nada nije isto što i optimizam. Optimizam je promatranje života s najljepše strane, i često nema razumno, realno uporište. Nada (ufanje) je očekivanje budućeg dobra pri čemu se ne zanemaruje ni razum ni realnost. Brojni građani ulaze u ekonomiju, u malo poduzetništvo i propadaju jer nisu dobro razumjeli odnos nade i optimizma. U čemu je razlika među njima?

Optimist zanemaruje realnost, namjerno ili nenamjerno, svjesno ili nesvjesno. On je uvjeren da su njegov zanos, elan i strast jamstvo uspjeha. Ne priprema se, ili bar ne dovoljno. Ne razmatra alternative. Ne brine što i kako ako stvari krenu suprotno od očekivanog. Ne analizira rizike. Od stotinu mogućih ishoda on je fokusiran samo na najbolji. Misli da će ga optimizam spasiti od neuspjeha.

Čovjek koji se nada je potpuna suprotnost. On vidi realnost, ali se nada dobrom ishodu. Zna da na putu do cilja postoje brojne prepreke, ali se svejedno nada. Priprema se za loše scenarije, analizira rizike, svjestan je da je neuspjeh realna mogućnost, ali čini sve što je u njegovoj moći, odradi svoj dio posla najbolje što umije, i – nada se dobrom ishodu. Evo primjera. Neekonomskog.

Churchill je početkom drugog svjetskog rata održao svoj prvi govor u parlamentu u kojemu je rekao da narodu nudi *krv, znoj i suze*. „*Pred nama su dugi, dugi mjeseci borbe i patnje. Pitajte me zašto? Odgovorit ću jednom riječju: pobjeda.*“ Je li on bio mazohist, sadist, ili je to govor nade? Mogao je reći: „*Ne bojte se, bit će sve u redu!*“ – to bi bila optimistična poruka. Ali nada ima uporište u realnosti. Nada obuhvaća i realnost i optimizam. Ona nije ni cvrkutava ni lepršava, već radišna i tvrdoglava. Nerijetko prkosna.

Ekonomija nade

Ekonomija nade tek u novije vrijeme dobiva prostora i u ekonomskoj znanosti. Razvojna ekonomija (*development economics*), kao ekonomska disciplina koja se bavi istraživanjem najboljih načina ekonomskog razvoja nerazvijenih zemalja (prije svega onih vrlo siromašnih), donedavno je bila usredotočena na vanjske faktore razvoja: dostupnost kredita, obrazovanja, zdravstvenih usluga, itd. Odnedavna se među njih uključuje i nada, kao pojava koja, pokazalo se, ima pozitivan utjecaj na ekonomski razvoj.

Zašto bolje prolaze oni koji se nadaju?

Osoba koja se nada pokušava riješiti problem na više različitih načina, aktivno istražuje mogućnosti, trudi se i „napada“ problem u više navrata, s više strana, što često ima za posljedicu da takve osobe ostvaruju veće rezultate od onih koji se ne nadaju. Onaj koji se ne nada ni ne pokušava, ili odustaje nakon prvog neuspjeha, jer nada omogućuje neuspjeh bez pada u očajavanje. Povijest ekonomije nije samo povijest uspjeha, nego i povijest

neuspjeha, promašaja i stečajeva, a bez nade svaki bi neuspjeh zaustavio poduzetnika i paralizirao ga u očaju. No, nemoguće je neprestano u svemu biti uspješan! Nada je rehabilitacija neuspješnih.

Loši političari ističu samo loše pojave

Nositelji politika mogu biti motivirani za promicanje beznada u društvu. Ako se potiče misao da je svaka nada zapravo tlapnja, ako čovjek odustane od pokušaja utjecanja na svoj svijet, onda sam sebe paralizira mišljenjem da se ništa ne može promijeniti i da je svaki pokušaj promjene uzaludan. Time prepušta konce upravljanja nekoj višoj instanci koju privatno uobličuje u sudbinu, zvijezde, bogove, a ustvari olakšava posao nositeljima politika koji na taj način dobivaju šutljive ovce za šišanje, povodljivu masu laku za manipulaciju. Slabi i loši menadžeri ne vole imati podređene koji imaju svoje „ja“, koji imaju svoje mišljenje. Nalik tome, slabi i loši političari ističu samo loše pojave, isključivo negativnosti, promičući na taj način pesimizam i beznade. U takvu pasivnu okruženju lakše mogu činiti što ih je volja.